

Адиева Г.К., Эркебаева К.А., Базарбай кызы А.

ДИДАКТИКАЛЫК ОЮНДАР АРКЫЛУУ БАШТАЛГЫЧ
КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН КОММУНИКАТИВДИК
ЖӨНДӨМДҮҮЛҮКТӨРҮН ӨСТҮРҮҮ ЖОЛДОРУ

Адиева Г.К., Эркебаева К.А., Базарбай кызы А.

СПОСОБЫ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ
СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ
ЧЕРЕЗ ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ

Adieva G., Erkebaeva K., Bazarbai kyzy A.

WAYS TO DEVELOP COMMUNICATION SKILLS OF PRIMARY
CLASS STUDENTS THROUGH DIDACTIC GAMES

УДК: 377

Бул макалада мугалимдин усулдук чеберчилик сапаттары, башталгыч класстардын окуучуларынын өз ара мамилелешүү жөндөмдүүлүктөрүн өстүрүүдө колдонулуучу усулдар, компетенттүүлүк жана компетенция түшүнүктөрү, коммуникативдик компетенттүүлүктү өстүрүү жагдайлары жана усулдары жөнүндө баяндалат. Дидактикалык оюндар бул билим берүүчү, үйрөтүүчү оюндар экендиги макаланын мазмунун түзөт. Окутуунун жана тарбиялоонун традициялык эмес формалары, ыкмалары, каражаттары менен катар кесиптик жактан билим берүүдө дидактикалык оюндарды колдонуу белгилүү деңгээлде окуучулардын жогоруда аталган сапаттарын өнүктүрөт. Ал эми дидактикалык оюндарды окуу процессинде колдонуу окуучулардан атайын билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү талап кылат. Окуучуларга сабак учурунда колдонулуучу оюндун дидактикалык, таанып-билүүчүлүк, үйрөтүүчүлүк жана өнүктүрүүчүлүк функцияларынын ролу негизги орунда турат. Мугалим менен окуучунун өз ара мамилеси мына ушул процессте калыптанат.

Негизги сөздөр: дидактикалык оюндар, окуучу, мугалим, окутуу, тарбиялоо, өз ара мамиле, коммуникативдик жөндөмдүүлүк, усулдук чеберчилик.

В этой статье рассказывается о методических навыках учителя, методах, используемых для развития навыков взаимодействия учащихся начальных классов, концепциях компетентности и компетентности, а также обстоятельствах и методах развития коммуникативной компетентности. То, что дидактические игры – это образовательные, обучающие игры, составляет содержание статьи. Применение дидактических игр в профессиональном образовании наряду с нетрадиционными формами, методами, средствами обучения и воспитания в определенной степени развивает вышеуказанные качества учащихся. А применение дидактических игр в процессе обучения требует от учащихся специальных знаний, умений и навыков. Роль дидактических, познавательных, обучающих и развивающих функций игры, используемых учащимися во время урока, является фундаментальной. Именно в этом процессе формируются отношения между учителем и учеником.

Ключевые слова: дидактические игры, ученик, учитель, обучение, воспитание, взаимодействие, коммуникативные способности, методические навыки.

This article describes the methodological skills of a teacher, the methods used to develop the interaction skills of primary school students, the concepts of competence and competence, as well as the circumstances and methods of developing communicative competence. The fact that didactic games are educational, educational games is the content of the article. The use of didactic games in professional education, along with non-traditional forms, methods, means of teaching and upbringing, to a certain extent develops the above-mentioned qualities of students. And the use of didactic games in the learning process requires students to have special knowledge, skills and abilities. The role of the didactic, cognitive, educational and developmental functions of the game used by students during the lesson is fundamental. It is in this process that the relationship between teacher and student is formed.

Key words: didactic games, student, teacher, training, education, interaction, communication skills, methodical skills.

Азыркы учурда башталгыч класстын мугалиминин негизги милдеттери балдардын жеке жөндөмдүүлүктөрүн, негизги компетенцияларын өнүктүрүү, алган билимин практикада колдонуу келечегин көрө билүү, заманбап дүйнөгө оңой ыңгайлашуу жана келечекте өзүн ишке ашыруу болуп саналат. Бул маселелерди чечүүнүн жолдорунун бири окуу процессинде заманбап педагогикалык технологияларды колдонуу болуп саналат, ал окутуунун формаларын жана каражаттарын көп түрдүү колдонууга жана

окуучулардын чыгармачылык активдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк берет. Ар кандай технологияда окуучулардын ишмердүүлүгүн активдештирүүчү каражаттар бар. Бирок, кээ бир технологияларда бул каражаттар негизги идеянын жана натыйжанын натыйжалуулугунун негизин түзөт.

Мектептеги окутуу, тарбиялоо процессиндеги нравалык эрежелер, адеп-ахлак принциптери баланы курчап турган коомдук чөйрөнүн реалдуу практикасы менен ырасталып турушу абзел. Бул учурда ата-эне, үй-бүлө мүчөлөрү, коомчулук менен бирдикте дагы деле болсо негизги аткарылуучу иш-аракет мугалимге таандык. Анткени, мугалим баланын жан дүйнөсү менен алпурушуп, ар бир жасаган иш-аракетин баланын инсанына багыттайт.

Башталгыч мектеп курагында кабыл алуунун ачыктыгы жана стихиялуулугу, образдарга кирүү жеңилдиги менен мүнөздөлөт. Балдар ар кандай ишке, өзгөчө оюнга оңой тартылышат. Кичинекей мектеп окуучулары үчүн оюн өзгөчө мааниге ээ: алар үчүн оюн - окуу, алар үчүн оюн - эмгек, алар үчүн оюн - тарбиянын олуттуу формасы.

Байланыш көндүмдөрү окуудагы ийгиликтин жана окуучулардын келечектеги жашоосунун маанилүү компоненти болуп саналат. Натыйжалуу баарлашуу жөндөмү балдарга өз ойлорун жана идеяларын билдирүүгө, башкаларды түшүнүүгө, кызматташууга жана көйгөйлөрдү чечүүгө мүмкүндүк берет. Башталгыч класстын окуучуларында коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүү өтө маанилүү, анткени дал ушул куракта андан ары окууга жана социалдык өз ара аракеттенүүгө негиз түзүлөт.

Дидактикалык оюндар башталгыч класстын окуучуларында коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүү үчүн күчтүү курал катары каралат. Бул оюндар атайын үйрөнүү жана көңүл ачуу үчүн иштелип чыккан, үйрөнүүнү көңүл ачуу менен айкалыштырат. Дидактикалык оюндарды сүйлөө жана жазууну өркүндөтүү, социалдык көндүмдөрдү өркүндөтүү жана окуучулардын мотивациясын жогорулатуу үчүн колдонсо болот.

Окуу процессинде баланын активдүүлүгүнүн принциби дидактикадагы негизги принциптердин бири болгон жана болуп кала берет. Бул мотивациянын жогорку деңгээли, билимге, эффективдүүлүктү жана коомдук нормаларды сактоого аң-сезимдүү муктаждык менен мүнөздөлгөн ишмердүүлүктүн сапатын билдирет. Мындай иш-аракет өз алдынча сейрек кездешет. Ал максаттуу башкаруу таасирлеринин жана педагогикалык чөйрөнү уюштуруунун натыйжасы, б.а. педагогикалык технологияны колдонуу болуп эсептелет. Башталгыч мектеп курагы – интенсивдүү интеллектуалдык өнүгүү курагы. Интеллект бардык башка функциялардын өнүгүшүн аныктайт, бардык психикалык процесстер интеллектуалдуу болуп, алардын аң-сезими жана өзүм билемдиги пайда болот. Ошондуктан, бул жашта оюн өнүгөт:

- мотивациялык-муктаждык чөйрөсү (мотивдердин иерархиясы пайда болот, мында бала үчүн жеке мотивдерге караганда социалдык мотивдер маанилүү болуп калат);
- когнитивдик кызыкчылык пайда болот (бала каармандын ролун алып, анын жүрүм-турумунун өзгөчөлүктөрүн эске алат, бул адамдардын ортосундагы мамилелерде ориентацияга жардам берет, өзүн-өзү сыйлоонун жана өзүн-өзү аң-сезимдин өнүгүшүнө өбөлгө түзөт);
- жүрүм-турумдун өзүм билемдиги пайда болот (роль ойнойт, бала жүрүм-турумдун нормаларын жана эрежелерин түшүнүүгө жана эске алууга жардам берген үлгүгө жакын болууга умтулат)
- психикалык аракеттер өнүгөт [2].

Окутуу, тарбиялоо процессинде мугалим менен окуучунун өз ара аракеттенүүсү баланын инсан катары калыптануусунун натыйжасы катары каралат. Бул багытта белгилүү окумуштуу-педагог И.Б. Бекбоев “Окутуу деп, жыйынтыгында билим алуучуларды билимдерге, билгичтиктерге, көндүмдөргө үйрөтүү жана алардын чыгармачыл инсан катары баалуу сапаттарын калыптандырууга багытталган катышуучулардын максаттуу өз ара аракеттенүү процесси” – экендигин түшүндүрөт [2].

Мугалимдин кесиптик-инсандык сапаттары жөнүндө К.Д. Ушинский дагы: “Мугалимдин сапаттарынын эң маанилүүсү – анын билимдүүлүгү, ал өзү окуткан предметинен гана эмес, атайын педагогикалык билими да маанилүү болуп саналат” - деп анын предмет боюнча билими эмес, жалпы тарбиячылык жана инсандык кадыр-баркы да жогору болуусун талап кылган жана усулдук жактан даярдыгы күчтүү, турмуштук көз карашы бекем болуусун да зарыл деп белгилеген [4].

Демек, бул жерде мугалим предметчи гана эмес, жалпы педагогикалык даярдыгы жогору инсан болуусу тууралуу айтылып жатат. Ал педагогикалык адистин профессионал катары тынбай өсүп-өнүгүүсүн шарттайт. Мындан жыйырма жыл мурдараак окумуштуу В.А. Сластенин ушул маселе жөнүндө мындай деп жазганы бар: “Педагогикалык билим берүүнүн эң жогорку максаты – жаңы типтеги мугалимдин жалпы жана кесиптик жактан тынымсыз өсүп-өнүгүүсү болуп саналат. Ал үчүн адис-инсан, атуул менен мугалимдин кесиптик билими билгичтиги жана көндүмдөрүнүн ортосундагы ажырымдарды жоюу керек” [3]. Бул жерде келечектеги адистин анын кесиптик билими менен

билгичтиктеринин эң жогорку маанидеги интеграциясы жөнүндө сөз болуп жатат. Бул биримдик суммативдик категорияны эмес, жаңы сапаттагы билимди, бүтүндүктү, инсанды калыптандыруунун жана даярдоонун ички структурасын билдирип турат. БатМУнун доценти, п.и.к. М.Д. Айдарова өзүнүн “Педагогикалык маданият” - деген эмгегинде мугалимдин мамилелешүүчүлүк сапаттарына төмөнкү сапаттар кирээрин аныктаган: “Өзүн, кесибин, баланы бирдей сүйө билүү, балдардын жан дүйнөсүн түшүнө билүү, ар бир окуучунун жүрөгүнөн орун алып, сыймыктуу адамы боло билүү. Жылуу, жумшак мамиле аркылуу түрдүү проблемалуу жагдайлардан чыга билүү, ички жакындык, ар кандай психологиядагы бала менен жылуу мамиледе боло билүү” [1].

Ошондой эле, М.Д. Айдарова жогоруда көрсөтүлгөн мамилелешүүчүлүк сапаттарды практикада ишке ашыруу жолдорун төмөнкүдөй белгилеген: “Ар бир баланын жүрөгүндө эң кымбат, эң сыйлуу адамы катары жашай билүүнүн өзү – сыймык. Ал үчүн мугалимдин жагымдуу сөзү, уккулуктуу үнү, ар бир кыймыл аракетин кыргыздын нукура педагогикалык маданиятынын деңгээлинде гана болуу керек. Мындай мугалим балага жакшы туюм, бийик дух берет. Баланын жүрөгүнө назик, аяр мамиле кылуу керек. Назиктик жана этияттык менен гана баланы өзүн-өзү тарбиялоого козгой алабыз. Албетте, мугалимдин негизги куралы – баланы коркутуп, үркүтүү аркылуу, административдик буйрукчулук аркылуу эмес, анын куралы – жылуу сөз, жумшак мамиле, балага болгон сүйүү, педагогдук такт. Ошондо гана мугалим – чыныгы тарбиячы боло алат” [1]. Демек, М.Д. Айдарованын изилдөөсүнүн жыйынтыгы менен алынган тыянактуу аныктамаларын негиз кылып алуу менен, “Баланын жан дүйнөсүнө өтө аяр жасалган мамиле гана коммуникативдик жөндөмүн өстүрө алат” - деген жыйынтыкка келүүгө болот.

Ал эми, дидактикалык оюндар окуучулардын оозеки тилин өркүндөтүүнүн натыйжалуу куралы болушу мүмкүн. “Мен киммин?”, “Жыйырма суроо” же “оозеки эстафета”, балдарды өз ойлорун сүрөттөө, түшүндүрүү жана билдирүү үчүн тилди колдонууга үндөйт. Мисалы, “жыйырма суроо” оюнунда бир студент предметти же адамды тандайт, ал эми калгандары суроо эмне жөнүндө экенин болжолдоо үчүн “Ооба” же “жок” деп гана жооп бере турган суроолорду бериши керек. Мындай оюн так суроолорду берүү, угуу жана тилдик белгилерди колдонуу жөндөмүн өрчүтөт. Мындан сырткары дидактикалык оюндар окуучулардын жазуу тилин жакшыртуу үчүн да колдонулушу мүмкүн. “Сүйлөм түзүү”, “тегерек окуя” же “жазуу эстафетасы” сыяктуу оюндар балдарды сүйлөмдөрдү, окуяларды же каттарды жазууга үндөйт. Мисалы, “тегерек окуя” оюнунда ар бир окуучу окуяга сүйлөм кошуп, күлкүлүү жана күтүүсүз окуяны жаратат. Мындай оюн ырааттуу сүйлөмдөрдү жазуу, чыгармачыл ой жүгүртүүнү колдонуу жана классташтар менен кызматташуу жөндөмүн өрчүтөт.

Дидактикалык оюндар башталгыч класстын окуучуларында социалдык көндүмдөрдү өнүктүрүүнүн мыкты жолу. Кызматташуу, ролду кабыл алуу жана өз ара аракеттенүүнү талап кылган оюндар балдардын угуу жөндөмүн өрчүтүүгө, башкаларды урматтоого жана чыр-чатактарды чечүүгө жардам берет. Мисалы, “Супермаркет” оюнунда балдар сатып алуучулардын жана сатуучулардын ролун кабыл алып, бири-бири менен баарлашып, көйгөйлөрдү чечип, кызматташууну үйрөнүшөт. Мындай оюндар балдарга класстын ичинде жана сыртында ийгиликтүү өз ара аракеттенүү үчүн зарыл болгон социалдык көндүмдөрдү өнүктүрүүгө жардам берет. Ошондой эле, дидактикалык оюндар окуучулардын мотивациясын жогорулатуу үчүн да колдонулушу мүмкүн. Бул оюндар кызыктуу, бул окуу процессин балдар үчүн кызыктуу жана жагымдуу кылат. Алар активдүү катышууга, атаандаштыкка жана кызматташууга үндөйт, бул окуучулардын мотивациясын жана жигердүүлүгүн жогорулатат. Мисалы, командалар сөз же сүйлөм түзүүдө атаандашкан «лингвистикалык эстафета» оюну окуучулардын мотивациясын жогорулатып, тилди активдүү колдонууга үндөйт.

Интерактивдүү окутуу методдору башталгыч класстардын окуучуларынын коммуникациялык көндүмдөрүн өркүндөтүүнүн дагы бир натыйжалуу жолу. Бул ыкмалар активдүү катышууга, кызматташууга жана көйгөйлөрдү чечүү жана ой бөлүшүү үчүн тилди колдонууга үндөйт. Интерактивдүү окутуу ыкмалары жуп же топ болуп иштөө, роль ойноо, дебаттар жана презентацияларды камтышы мүмкүн. Жуптарда же топтордо иштөө окуучуларды өз ара аракеттенүүгө жана кызматташууга үндөйт. «Мээ чабуулу», «жуп болуп үйрөнүү» же «топтук долбоорлор» сыяктуу ыкмалар балдарга ой бөлүшүүгө, башкаларды угууга жана көйгөйлөрдү чогуу чечүүгө мүмкүндүк берет. Мисалы, топтук долбоордун үстүндө иштеп жатканда студенттер идеяларды талкуулап, тапшырмаларды бөлүштүрүп, натыйжаларын класска көрсөтүшү керек. Мындай ыкмалар угууну, башкалардын пикирин сыйлоону жана командада иштөөнү өнүктүрөт. Ал эми, ролдук оюндар окуучуларга ар кандай ролдорду аткарууга жана берилген кырдаалдарда өз ара аракеттенүүгө мүмкүндүк берет. Алар өз ойлорун жана идеяларын билдирүү, башкаларды түшүнүү жана реакция кылуу үчүн тилди колдонууну үйрөнүшөт. Мисалы, «дүкөндө» ролдук оюнда окуучулар сатып алуучулардын жана сатуучулардын ролун ойной

алышат, бири-бири менен баарлашып, көйгөйлөрдү чечип, башкалардын пикирин сыйлоону үйрөнө алышат. Мындай оюндар баарлашуу, чыр-чатактарды чечүү жана ар кандай көз караштарды түшүнүү жөндөмүн өрчүтөт.

Окутуу процессинде дебаттар жана презентациялар коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн натыйжалуу ыкмалары болуп саналат. Дебаттар окуучуларды аргументтерди, далилдерди жана сынчыл ой жүгүртүүнү колдонууга үндөйт, ал эми презентациялар өз идеяларын так жана ынанымдуу билдирүү жөндөмүн өрчүтөт. Мисалы, дебатка даярдануу учурунда окуучулар теманы изилдеп, далилдерди чогултуп, өз пикирлерин ынанымдуу түрдө билдирүүнү үйрөнүшү керек. Презентация, экинчи жагынан, окуучуларга элдин алдында сүйлөө, визуалдык каражаттарды колдонуу жана суроолорго жооп берүү жөндөмүн өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет.

Башталгыч класстын окуучулары менен иштеген мугалимдерге коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүү үчүн төмөнкү ыкмаларды колдонуу сунушталат:

- Окуу программаңызга дидактикалык оюндарды жана интерактивдүү окутуу ыкмаларын үзгүлтүксүз киргизиңиз;
- Оюндар жана иш-чаралар учурунда окуучуларды активдүү катышууга жана кызматташууга үндөнүз;
- Окуучулардын ар кандай окуу стилдерин жана кызыкчылыктарын камтуу үчүн ар кандай оюндарды жана ыкмаларды сунуштаңыз;
- Окуучуларга ишенимдүү жана активдүү катышууга жардам берүү үчүн оюндар жана иш-чаралар учурунда колдоо көрсөтүңүз;
- Окуучулардын өнүгүү деңгээлине жана кызыкчылыктарына дал келген оюндарды жана ыкмаларды колдонунуз;
- Окуучуларды оюндардан жана иш-чаралардан кийин ой жүгүртүүгө үндөнүз, алар кандай көндүмдөрдү өрчүтүп жатканын жана аны реалдуу жашоодо кантип колдонсо болорун түшүнүүгө жардам бериңиз.

Башталгыч класстын окуучуларында коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүү алардын окуудагы ийгилиги жана келечектеги жашоосу үчүн маанилүү. Дидактикалык оюндарды жана интерактивдүү окутуу ыкмаларын колдонуу бул максатка жетүүнүн натыйжалуу жолу. Бул ыкмалар активдүү катышууга, кызматташууга жана көйгөйлөрдү чечүү жана ой бөлүшүү үчүн тилди колдонууга үндөйт. Мугалимдер баарлашуу көндүмдөрүн жайылтуучу кызыктуу жана стимулдаштыруучу окуу чөйрөсүн түзүү үчүн окуучулардын кызыкчылыктарына жана өнүгүү деңгээлине ылайыктуу ар кандай оюндарды жана ыкмаларды колдоно алышат.

Андыктан, кыргыз тилин окутуунун башталгыч этабында дидактикалык оюндарды тандоодо терең ойлоо зарыл. Анткени, ар бир сөз, ар бир кеп курамы жана сөздөрдүн мүчөсү негизги жана бекемдөөчү ролду ойнойт. Ошентип, башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун методикасында сөзгө түшүнүп келинде колдоно билүү ыкмасын эң негизги ыкма катары колдонуу керек. Окутуунун системасы баарлашуунун каражаты катары активдүү пайдалануусуна, ошого ылайык окуучулардын кыргызча келин өстүрүүсүнө туура келген функционалдык грамматикасына таянуу зарыл.

Адабияттар:

1. Айдарова М.Д. Педагогикалык маданият. – Бишкек, 2017.
2. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. – Б., 2004.
3. Сластенин В.А. Управление образованием в новых условиях. – Москва, 2001 г.
4. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании Собр. Соч. Т.2. – Москва, 1948.
5. Щерба Л.В. К вопросу о постановке преподавания иностранных языков в общеобразовательной средней школе. Советская педагогика, 1943.
6. Щерба Л.В. Опыт лингвистического толкования стихотворений. Советское языкознание, 1936.
7. Щерба Л.В. Культура языка. Журналист, 1925.